

Тетяна ХРАБАН,
викладач кафедри іноземних мов
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
(Київ, Україна) Xraban.Tatyana@gmail.com

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

У статті розглянуто й узагальнено різні підходи, які характерні для визначення поняття «мем». Доведено, що під час російсько-українського конфлікту актуальності набуває прагматичний підхід до розуміння поняття «мем». Проаналізовано особливості інтернет-мемів, які були породжені російсько-українським конфліктом, їх комунікативні інтенції (українські – формування єдності нації; російські – розмивання національної ідентичності українців, руйнування найважливіших для України критеріїв національної єдності, зміна світогляду й поведінки українців). Наводяться приклади, які доводять, що меметична війна між Росією й Україною – це боротьба двох систем цінностей.

Ключові слова: комунікативні інтенції, мем, соціальні мережі, прагматичний підхід.

Tetyana KHRABAN,
Lecturer of the Department of Foreign Languages
of the Military Institute of Telecommunications and Informatization
(Kyiv, Ukraine) Xraban.Tatyana@gmail.com

THE PRAGMATIC ASPECT OF INTERNET MEMS FUNCTIONING AT THE TIME OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT

The article studies and summarizes the various approaches to the definition of the concept meme. It is proved that during the Russian-Ukrainian conflict a pragmatic approach to understanding the concept meme becomes urgent one. The peculiarities of Internet memes created by the Russian-Ukrainian conflict, their communicative intentions (the Ukrainian: the formation of national unity; the Russian: the undermining the Ukrainians' national identity, the destruction of the most important for Ukraine criteria of national unity, the change of Ukrainians' worldview and behavior) are analyzed. Examples given in the article prove that the memetic warfare between Russia and Ukraine is a struggle between two systems of values.

Key words: communicative intentions, meme, social networks, pragmatic approach.

Постановка проблеми. Суперечливі тенденції розвитку комунікативних процесів у сучасному суспільстві зробили комунікацію однією з головних предметних сфер дослідження в різних галузях науки. Нині проблема комунікації привертає особливу увагу у зв'язку з побудовою соціальної реальності в дискурсі інформаційної спільноти, оскільки саме тут дискурс «відповідає новій картині світу, яка відмовляється від моноцентризму та наукоцентризму, коли оцінка суджень і висловлювань здійснюється на тлі світової повсякденності та відносно пересічної людини з її інтересами й потребами» (Касавін, 2008: 361), що сприяє розумінню когнітивної природи комунікативного інтернет-дискурсу як однієї з ознак, що «розкриває життєздатність мережі, її структурні та суттєві особливості» (Горіна, 2015: 151), а також проясненню проблем, що пов'язані з культурними цінностями та світоглядними намірами учасників інтернет-комунікації.

Складність організації та різноманітність контенту як конституююча ознака інтернет-

дискурсу виявляє свій впливовий потенціал у формуванні своєрідної знакової системи, що використовує мовні та графічні, вербальні та паравербальні засоби (Вакулик, 2013: 96). Варіативність використання в інтернеті засобів графічного та композиційно-просторового оформлення, а також можливість його використання в різних значеннях і в різних комунікативних ситуаціях дали поштовх широкій генерації та розповсюдженню інтернет-мемів. Вони «часто стають певними смисловими кодами покоління активних користувачів інтернету» (Змазнева, 2014: 63) і представляють безсумнівний інтерес як соціолінгвістичні та культурологічні феномени мови інтернету. Зацікавленість мемами викликана також «пошуком інструментарію для ведення ідеологічної війни не в теоретичному плані, а безпосередньо в масовій свідомості» (Почепцов, 2018). На думку Г. Почепцова, «для цього слід опускатися в своєму аналізі до складників таких одиниць, щоб зрозуміти їх сильні й слабкі сторони» (Почепцов, 2018).

Аналіз досліджень. Вивчення інтернет-мемів відбувалося на перетині провідних напрямів сучасної науки – культурології, дискурсології, інтернет-лінгвістики, когнітивістики, психології, соціології, що зумовило звернення до наукових праць О. Змазневої, Н. Ісаєвої, Г. Почепцова, С. Bauckhage, J. Berger, A. Chesterman, P. Davison, R. Dawkins, R. Finkelstein, R. Guadagno, D. Johnson, K. Milkman, S. Murphy, B. Okdie, D. Rempala й інших.

Мета статті – опис специфіки функціонування комунікативного феномена інтернет-мемів у прагматичному аспекті під час російсько-українського конфлікту.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу численних праць, де автори аналізують шляхи виникнення мемів, їх використання та поширення, причини популярності, Р. Фінкельштейн (Finkelstein, 2011) узагальнив різні підходи, які характерні для визначення поняття *мем*. *Біологічний* підхід було використано Р. Доукінсом, коли він у 1976 р. запропонував термін *мем* для опису геноподібних інфекційних одиниць культури, що поширюються від людини до людини (Dawkins, 1999). Але з моменту його перших днів біологічне визначення поняття *мем* піддавалося критиці: твердження щодо усвідомленого вибору й мутації мемів спровокувало гострі дебати; аналогія між природою та культурою була оцінена як редуктивна, матеріалістична та неефективна в описі складної поведінки людей. Деякі вчені стверджували, що меметична парадигма не має ніякої наукової цінності: вона не пропонує розуміння суті проблемної ситуації й інших інструментів дослідження, крім характерних для традиційних дисциплін, таких, як культурна антропологія чи лінгвістика (Chesterman, 2005). Коли унікальні особливості інтернету перетворили створення й використання мемів на звичайне явище, загальне визнання дістав *соціокультурний* підхід, згідно з яким мем визначається як «мультиmodalний символічний артефакт, який створений, поширений і переданий незліченними опосередкованими учасниками культури» (Milner, 2013: 2359); як одиниця передачі культури, де культура може бути визначена як загальна схема поведінки та її похідних компонентів, що втілені в думках, характерах, артефактах, і залежить від здатності до навчання та передачі знань наступним поколінням (Finkelstein, 2011); як найменша одиниця соціокультурної інформації корелятивного процесу відбору, що має сприятливий або несприятливий упереджений вибір, який перевищує його ендогенну тенденцію до зміни (Finkelstein, 2011); як культурне явище (поведінка, артефакт

чи об'єктивна інформація, включаючи інструкції, норми, правила, установки та соціальні практики), що спостерігається, копіюється, імітується чи вивчається й таким чином може повторюватися в рамках культурної системи (Finkelstein, 2011). Д. Джонсон стверджував, що меми можуть бути особливо важливими для культурного аналізу, який зацікавлений у розшифруванні сенсу зовнішніх і тривіальних елементів широко розповсюдженої культури (Johnson, 2007). У цьому контексті Л. Шифман вважає перспективним відправним пунктом для цієї пошукової роботи виявлення та побудування відповідностей у текстах мемів з огляду на те, чи дозволяють вони збагнути розуміння цієї суперечливої концепції (Finkelstein, 2011). З огляду на *психологічний* підхід мем визначається як правило поведінки, що закодоване функціональними групами нейронів або їх ланцюгами (Shifman, 2014). *Когнітивний* підхід акцентує увагу на процесах уявлення, зберігання, оброблення, інтерпретації та створення нових знань: мем – заразна інформаційна модель, яка репродукується, паразитично інфікуючи людські уми та змінюючи їх поведінку, змушуючи їх поширювати цю модель. Ідея чи інформація не є мемом, доки вона не примушує людей копіювати та транслювати її (Finkelstein, 2011). Запропонувавши *прагматичний* підхід із метою відрізнити мем від інших видів інформації, Р. Фінкельштейн акцентував увагу на необхідності встановити критерії оцінки порогу розповсюдження та тривалості існування: мем є інформацією, що передана одним або кількома первинними адресатами, які повторно передають інформацію реципієнтам, яких принаймні на порядок більше, де вона зберігається чи поширюється принаймні протягом десяти годин і має помітний вплив. Прикладами мемів є ідеї, мелодії, вірші, словосполучення, мода, технологічні процеси, байки, релігія, графіті, символи, романи, фільми, повстанська чи терористична культура, військова культура (навчання, тактика, стратегія, вчення, політика) (Finkelstein, 2011). Під час російсько-українського конфлікту актуальності набуває саме прагматичний підхід до розуміння поняття *мем*. Р. Фінкельштейн акцентує увагу на глибинному інструменті, коли говорить про військову меметику як частину нейрокогнітивної війни. Під час проведення психологічних операцій метою військової меметики є генерувати й зміцнювати настанови та патерни поведінки, які є чужими для об'єкта впливу, але сприятливі для реалізації цілей ініціатора; транслювати іноземній аудиторії спеціально підібрану інформацію з метою впливу на емоції, мотиви,

Рис. 1. Приклади консолідуючих інтернет-мемів

Рис. 2. Приклади інтернет-мемів, що містять ключові поняття

об'єктивні міркування та поведінку іноземних урядів, організації, групи чи окремих осіб; орієнтуватися на когнітивну область бойового простору та визначати як ціль розум супротивника; військова меметика намагається індукувати та зміцнювати сприйняття, впливати на погляди, міркування та поведінку іноземних лідерів, груп і організацій у сприятливому для ініціатора напрямку; використовувати психологічну вразливість ворожих сил для створення страху, плутанини та паралічу, тим самим підриваючи їх моральний і бойовий дух (Finkelstein, 2011). Отже, меметичні війни – це збройне використання мемів для навмисного втілення ідей у суспільство. Сконструйовані особливим чином для сприяння їх поширенню, меми змінюють культуру та сприйняття населення. «Кібервійна вийшла за межі поля битви й трансформувалася у всеохоплюючу боротьбу в економіці, політиці та культурі, не відмовляючись і від фізичної конфронтації» (Scott, 2018: 67).

Таким чином, протягом довгого часу свого існування поняття *мем* увібрало багато значень. Деякі з них здаються дуже корисними для розуміння інтернет-мемів і сучасної цифрової культури. Закордонні дослідники інтернет-комунікації визначають інтернет-меми як «одиниці популярної культури, які розповсюджуються, імітуються та трансформуються окремими користувачами інтернету, створюючи спільну культуру в цьому

процесі» (Shifman, 2014); інтернет-меми розглядаються як «аналітична структура, яка відповідає трьом математичним параметрам (зміст, форма та цільова спрямованість), а також трьом субпараметрам останнього виміру (механізми участі, кодування та функції комунікації)» (Shifman, 2014). Українські вчені також звернулися до дослідження інтернет-мемів, що «було зумовлене пошуком інструментарію для ведення ідеологічної війни не в теоретичному плані, а безпосередньо в масовій свідомості» (Почепцов, 2018). Меметична війна ведеться головним чином у соціальних мережах як протиборство у сфері наративів й ідей, «це, насамперед, боротьба двох систем цінностей (цивілізаційних ідей): євразійської (імперської), яку просуває РФ, і західноєвропейської (ліберальної, демократичної), на користь якої висловився український народ» (Марутян, 2015). Відмінною особливістю інтернет-мемів, які були породжені російсько-українським конфліктом, є їх комунікативні інтенції, серед яких першорядною ми вважаємо створення групової ідентичності. Останнім часом у соціальних мережах з'явилося чимало мемів, що сприяють формуванню загальноукраїнської ідентичності шляхом використання консолідаційного потенціалу державної мови, актуалізації архетипів, культурних цінностей, реалізації спільної історичної пам'яті, національної релігії, загальнонаціональних героїв, соціального змісту

Рис. 3. Приклади деструктивних російських інтернет-мемів

Рис. 4. Приклади маніпулятивних інтернет-мемів

національної ідеї: «Козак, що забув власну мову, історію, культуру, традиції, стає яничаром»; «Українська зробить тебе успішним»; «Бандера схвалює» (рис. 1).

Реалізації інтенції створення групової ідентичності українців сприяє використання в інтернет-мемах ключових понять, що формуються на основі етнічності. Поняття «визволення», «перемога», «Велика вітчизняна війна» й інші, перетворюючись на конструкти, що забезпечують контакти між поколіннями, формують колективну спільність (рис. 2).

«Розшарування ціннісних, світоглядних, мовно-культурних, політичних орієнтацій громадян України має розглядатися як потенційна загроза національній безпеці України» (Степико, 2011), тому не випадково ідеологічний вплив російських інтернет-мемів спрямований передусім на розмивання національної ідентичності, капіталізацію відмінностей у ціннісних, світоглядних, мовно-культурних орієнтаціях українців. Оскільки українське суспільство є поліетнічним зі складною структурою ідентифікацій, РФ поширює деструктивні інтернет-меми, що спрямовані на руйнування найважливіших критеріїв національної єдності для України, – визначення її громадянами свого місця у світі та на мову як основу самоідентифікації українців. Слід також згадати про експансію мема в нові контексти й

ситуації («Сало – Україні, героям – сало»). Так, Майдан в Україні є символом боротьби за свободу й гідність. Із метою деформувати, спотворити цей символ він вводиться в мем («Да у Вас, батенька, майдан головного мозга»; «Вот смотрю я на Ваш Майдан – разруха не в стране, а в головах»), де набуває іншого, негативного значення, – «утрата розуму» (рис. 3)

Наступною інтенцією створення й розповсюдження РФ інтернет-мемів є зміна світогляду й поведінки українців шляхом досягнення певного психологічного стану – тривожності, що призводить до відсутності активності й опору. Цей стан створюється завдяки маніпуляції страхами – від страху фізичного знищення та втрати близьких до «побутових» страхів утратити набуте, не мати роботи тощо. Попередження, загроза, психологічний терор українського населення («Заграница им поможет??? Но Россия их точно не забудет»; «Украина – ты хотела в Европу? Украину ждет кончита! Привет, хохол. Ты меня звал, милый?»; «Мочить... Мочить в сортире...») – прийоми, що використовуються для досягнення цієї мети (рис. 4). Непрямий вид загрози міститься також в інтернет-мемах, які шляхом уживання стилістично зниженої й інвективної лексики маніфестують грубість, агресію, насильство («Людей вам русских понимают не суждено, дебилы, б...»).

Рис. 5. Приклади дискредитаційних інтернет-мемів

Рис. 6. Приклади заміщуючих інтернет-мемів

Під час ведення ідеологічної війни спільним для російських та українських інтернет-мемів є дискредитація супротивника, що здійснюється у вигляді оціночних суджень, які встановлюють абсолютну чи відносну цінність будь-якого об'єкта («На Україні две беды – пустые кастрюли и пустые головы»; «Я плакал, когда увидел человека без ног, но потом я увидел игру сборной России»). Слід зазначити, що в інтернет-мемах найбільш яскраво представлена оцінка політичних діячів, головним чином лідерів держав, яка вибудовує опозицію «свій – чужий», що перетворюється на опозицію «свій – ворог». Активне протистояння і взаємні провокації – це форми взаємовідносин «свого» й «чужого» (рис. 5).

Оскільки операції із заміни чи стирання небезпечних мемів неефективні (Lakoff, 2009), українська сторона робить спроби запускати меми з потрібним вмістом, які зможуть мати широке поширення (рис. 6). У прикладі «Проклятые бандеровцы – распяли мальчика, отобрали пилку для ногтей и украли косметичку» денотативне значення слова *бандеровцы* не зазнає змін, натомість відбувається зміна конотації слова з негативної на позитивну внаслідок використання двох прийомів: 1) привнесення в мем іро-

нії, коли актуалізація робиться на факті «*отобрали пилку для ногтей и украли косметичку*», причому ілюстративна частина мема підкреслює – у чоловіка; 2) розміщення в одному ряду двох несумісних звинувачень *распяли мальчика = отобрали пилку для ногтей* надає висловлюванню абсурдності. Усе це ставить під сумнів можливість сполучення слів *проклятые* і *бандеровцы*. Таким чином відбувається деконструкція мема *бандеровцы*.

Висновки. Інтернет насичений меметичною активністю, але меметична війна ведеться головним чином у соціальних мережах як протиборство у сфері наративів і ідей. Вона не завжди проводиться агресивно: меми часто можуть містити завуальоване послання, але при цьому є досить ефективними, наприклад, під час створення групової ідентичності. Ідеологічний вплив російських інтернет-мемів орієнтований передусім на розмивання національної ідентичності українців, руйнування найважливіших критеріїв національної єдності для України, на зміну світогляду й поведінки українців, на їх дискредитацію. З української сторони робляться спроби нейтралізації потенційно небезпечних мемів шляхом їх деконструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакулик И. Сетевое имя (никнейм) как современная реалья в интернет-пространстве. Научный вестник Национального университета биоресурсов и природопользования Украины. 2013. Вып. 186. Ч. 2. С. 94–98.
2. Горина Е. Дискурс интернета в аспекте воздействия на пользователя. Политическая лингвистика. 2015. № 2 (52). С. 150–154.
3. Змазнева О., Исаева Н. Феномен интернет-мема. Русская речь. 2014. № 3. С. 62–67.

4. Касавин И. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка. М.: Канон+. 2008. 437 с.
5. Марутян Р. Меметична зброя як інструмент смислової війни РФ проти України. URL: <http://matrix-info.com/2017/05/15/memetychna-zbroya-yak-instrument-smyslovoi-vijny-rf-proty-ukrayiny/> (дата звернення 11.06.2018).
6. Почепцов Г. Меметическая война, или В поисках «арифметики» разума. URL: http://ms.detector.media/trends/1411978127/memeticheskaya_voyna (дата звернення 11.06.2018).
7. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД. 2011. 336 с.
8. Chesterman A. The Memetics of Knowledge. In Knowledge Systems and Translation. ed. by Helle V. Dam, Jan Engberg, and Heidrun Gerzymisch-Arbogast, 200517–30. Berlin: Mouton de Gruyter. 2005. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110924305.17> (дата звернення 11.06.2018).
9. Dawkins R. The Selfish Meme. Time International (Canada Edition). 1999153(15). P. 46.
10. Finkelstein R. Tutorial: Military Memetics Presented At: Social Media for Defense Summit Alexandria, Virginia. URL: <https://roboticstechnologyinc.com/images/upload/file/Presentation> (дата звернення 11.06.2018).
11. Johnson D. Mapping the Meme: A Geographical Approach to Materialist Rhetorical Criticism. Communication and Critical/Cultural Studies. 2007. № 4. P. 27-50.
12. Lakoff G. The political mind: why you can't understand 21st-century politics with an 18th-century brain. London: Penguin Books Ltd. 2009. 320 p.
13. Milner R. Pop polyvocality: Internet memes, public participation, and the Occupy Wall Street movement. International Journal of Communication. 2013. № 7. P. 2357–2390.
14. Shifman L. Memes in Digital Culture. Cambridge, Massachusetts: the MIT Press. 2014. 170 p.
15. Scott J. Information Warfare: The meme is the embryo of the narrative illusion. Publisher: Independently published. 2018. 160 p.

REFERENCES

1. Vakulik I. Setevoe imya (nikneym) kak sovremennaya realiya v internet-prostranstve. [Network name (nickname) as a modern reality in the Internet space]. Nauchnyy vestnik Natsionalnogo universiteta bioresursov i prirodopolzovaniya Ukrainy, 2013, Vyp. 186, Ch. 2, S. 94–98 [in Russian]
2. Gorina Ye. Diskurs interneta v aspekte vozdeystviya na polzovatelya. [The discourse of the Internet in terms of impact on the user]. Politicheskaya lingvistika, 2015, № 2 (52), S. 150–154 [in Russian]
3. Zmazneva O., Isaeva N. Fenomen internet-mema. [The phenomenon of the Internet meme]. Russkaya rech, 2014, № 3, S. 62–67 [in Russian]
4. Kasavin I. Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedenie v sotsialnuyu epistemologiyu yazyka. [Text. Discourse. Context. Introduction to the social epistemology of language]. М.: Канон+, 2008, 437 с. [in Russian]
5. Marutian R. Memetychna zbroia yak instrument smyslovoi viiny RF proty Ukrainy. [Mematic weapons as an instrument of the Russian semantic war against Ukraine]. URL: <http://matrix-info.com/2017/05/15/memetychna-zbroya-yak-instrument-smyslovoi-vijny-rf-proty-ukrayiny/> [in Ukrainian]
6. Pocheptsov G. Memeticheskaya voyna, ili V poiskakh «arifmetiki» razuma. [Memeic war, or in the search of «arithmetic» of the mind]. URL: http://ms.detector.media/trends/1411978127/memeticheskaya_voyna... [in Russian]
7. Stepyko M. Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannya : monohrafiya. [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation: monograph.]. К.: НІСД, 2011, 336 с. [in Ukrainian]
8. Chesterman A. The Memetics of Knowledge. In Knowledge Systems and Translation. ed. by Helle V. Dam, Jan Engberg, and Heidrun Gerzymisch-Arbogast, 200517–30. Berlin: Mouton de Gruyter. 2005. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110924305.17>.
9. Dawkins R. The Selfish Meme. Time International (Canada Edition). 1999153(15). P. 46.
10. Finkelstein R. Tutorial: Military Memetics Presented At: Social Media for Defense Summit Alexandria, Virginia. URL: <https://roboticstechnologyinc.com/images/upload/file/Presentation>.
11. Johnson D. Mapping the Meme: A Geographical Approach to Materialist Rhetorical Criticism. Communication and Critical/Cultural Studies. 2007. № 4. P. 27–50.
12. Lakoff G. The political mind: why you can't understand 21st-century politics with an 18th-century brain. London: Penguin Books Ltd. 2009. 320 p.
13. Milner R. Pop polyvocality: Internet memes, public participation, and the Occupy Wall Street movement. International Journal of Communication. 2013. № 7. P. 2357–2390.
14. Shifman L. Memes in Digital Culture. Cambridge, Massachusetts: the MIT Press. 2014. 170 p.
15. Scott J. Information Warfare: The meme is the embryo of the narrative illusion. Publisher : Independently published. 2018. 160 p.